

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Бондарсва М. В., Рабовська С. Я., Шкрібляк К. П.

ВСТУП

Переведення економіки України на ринкові рейки супроводжувалися різновекторними процесами як розбудови нового національного законодавства, зокрема, у сфері земельних відносин, так і непрозорого його застосування. Як сьогодні встановлено судовими рішеннями, передача у власність громадянам земельних ділянок здійснювалась органами державної влади та місцевого самоврядування із численними порушеннями, зокрема, з перевищенням повноважень таких органів – щодо земель лісового фонду. Не в останню чергу цьому сприяли відсутність необхідних лісовпорядних документів й зусиль відносно оформлення лісових масивів відповідно до нових стандартів.

Таку ситуацію на практиці віддзеркалила велика кількість позовів про скасування дозвільних і розпорядчих актів, а також державних актів на право власності на земельні ділянки. У подальшому, із вдосконаленням судової практики, природа позовів змінилась на віндикаційну. Тобто, було застосовано один із механізмів захисту речового права, передбачений ст.ст. 387, 388 Цивільного кодексу України.

Питання витребування земельних ділянок лісового фонду з чужого незаконного володіння шляхом заявлення віндикаційних позовів ускладнилась. Зокрема, до таких позовів належно застосовувати строки позовної давності як самостійну підставу для відмови у позові. Окрім того, земельні ділянки видозмінювались – за рахунок їх поділу та/або об'єднання, а також змінювали власників, і не по одному разу. У результаті видозмінилась і сама правова проблема: йдеться вже не тільки і не стільки про витребування земельних ділянок, відчужених у результаті порушення процедури такого відчуження, як про захист нових власників як добросовісних набувачів.

Загрозою для набувачів таких спірних земельних ділянок став не тільки повторний (потрійний) перегляд судових рішень, який став можливим завдяки зміні суб'єктного складу правовідносин та/або предмету позову, але й звернення потенційних позивачів до негативного способу захисту, щодо якого, маючи на увазі тривалість порушення права, від якого передбачено цей спосіб захисту, строк позовної давності не застосовується.

Така взаємозаміна захисного механізму відбулась всупереч правовим позиціям Верховного Суду, який належно й детально роз'яснив як правову природу механізмів *rei vindicatio* та *negatoria in rem action*, так і підстави та межі їх застосування для захисту речових прав.

Одночасно відновлення судових процедур щодо інших, добросовісних набувачів земельних ділянок, є нічим іншим, як замаскованим під легітимну процедуру переглядом судових рішень, які набрали законної сили. Що саме по собі є порушенням права на справедливий суд, а також принципу *res judicata*.

Правова проблема має вирішитись через унормування нових механізмів. Так, Законом України від 12 березня 2025 року № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» було внесено зміни до ст.ст. 387, 388 та 391 ЦК України, яким передбачено граничні хронологічні рамки щодо захисту порушеного права колишнім землевласником та/або землекористувачем – 10 років з моменту вбуття.

Таку законодавчу зміну, попри окремі критичні зауваження, варто розглядати як позитивний приклад урядування (в широкому розумінні).

1. Право на справедливий суд і принцип *res judicata*

Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який з-поміж іншого передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке набуло законної сили, не може бути поставлено під сумнів (п. 61 рішення ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії»)¹.

В основі принципу юридичної визначеності, як одного з істотних елементів принципу верховенства права, лежить положення *res judicata* (лат. «вирішена справа»), відповідно до якого остаточне рішення правомочного суду, яке набуло законної сили, є обов'язковим для сторін і не може переглядатися.

Відповідно до правової позиції Європейського суду з прав людини право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, «повинно тлумачитись у світлі Преамбули Конвенції, відповідна частина якої проголошує верховенство права частиною спільної спадщини Договірних Сторін»².

Базове тлумачення принципу *res judicata* міститься в рішеннях ЄСПЛ від 03.12.2003 р. у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabykh v. Russia*), заява № 52854/99, від 09.11.2004 р. у справі «Науменко проти України» (*Naumenko v. Ukraine*), заява N 41984/98, від 18.11.2004 у справі

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії», «*Brumarescu v. Romania*» від 28.11.1999 р., заява N 28342/95. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2355> (дата звернення 08.06.2025 р.).

² Там само.

«Праведная проти Росії» (Pravednaya v. Russia), заява № 69529/01, від 19.02.2009 у справі «Христов проти України», (Khristov v. Ukraine), заява № 24465/04, від 03.04.2008 у справі «Пономарьов проти України» (Ponomaryov v. Ukraine), заява № 3236/03, в яких цей принцип розуміється як елемент принципу правової визначеності.

Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання судового рішення «лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження, і сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини» пункт 46 рішення ЄСПЛ від у справі «Устименко проти України», (Ustimenko v. Ukraine), заява № 32053/13)³.

Отже, забезпечення принципу *res judicata* є однією з найважливіших засад гарантування державою реалізації права людини на справедливий суд.

Відповідно до п. 5.2.3. постанови Верховного Суду від 06.03.2019 р. у справі № 910/20412/15⁴ відхід від *res judicate* можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини. Тягар доведення таких обставин покладається саме на позивача.

Верховним Судом у постанові від 28.01.2020 р. у справі № 917/1335/18⁵ сформульовано висновок: «Принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права. Юридична визначеність вимагає дотримання принципу *res judicata*. Остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження. Юридична визначеність також вимагає, щоб остаточні рішення судів були виконані. Відповідно до рішення ЄСПЛ від 25.07.2002 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (заява № 48553/99): «Суд повторює, що відповідно до його прецедентної практики право на справедливий судовий розгляд, гарантований статтею 6 параграфу 1, повинно тлумачитися в світлі

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України», «Ustimenko v. Ukraine», від 29.10.2015 р., заява № 32053/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text (дата звернення 08.06.2025 р.).

⁴ Постанова Верховного Суду від 06 березня 2019 р. у справі № 910/20412/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80308659> (дата звернення 12.06.2025 р.).

⁵ Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 р. у справі № 917/1335/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87214816> (дата звернення 10.06.2025 р.).

преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць. Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який серед іншого передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів». Коли рішення суду стало остаточним, воно не може бути піддано сумніву будь-яким іншим рішенням суду (справи Європейського суду з прав людини «Брумареску проти Румунії», «Салов проти України» (п. 72))⁶.

Верховним судом у постанові від 04.03.2020 р. у справі № 910/2605/19 зазначено: «Як наголошує Європейський суд з прав людини, зокрема у справі «Христов проти України» (заява № 24465/04), принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata* (див. там же, пункт 62), тобто поваги до остаточного рішення суду. За цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Отже перегляд оскаржуваних судових рішень не повинен переходити в спробу скаржника домогтися їх перегляду тільки через те, що він дотримується іншої думки щодо фактів спірних правовідносин. Подібний правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду від 07.08.2018 у справі 916/1283/17» (п.п. 8.11-8.12).⁷

Як його розглядають судді, юридична визначеність, складовою якої є обов'язок держави дотримуватись взятих на себе зобов'язань «виконувати покладені на неї певні функції чи виголошені нею перед людьми певні обіцянки (поняття «законних очікувань»))»⁸ стосується питання справедливого судового розгляду.

У цьому контексті важливими елементами є:

– «впевненість громадян у тому, що їх правове становище залишатиметься стабільним і в майбутньому не погіршуватиметься»⁹ як складова вимоги захисту довіри;

⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», від 25.07.2002 р., заява № 48553/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text (дата звернення 08.06.2025 р.).

⁷ Постанова Верховного Суду від 04 березня 2020 р. у справі № 910/2605/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88050625> (дата звернення 08.06.2025 р.).

⁸ Олійник А., суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Верховенство права як засада цивільного судочинства. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Verhovenstvo_prava_zasada_sud.pdf (дата звернення 21.06.2025 р.).

⁹ Там само.

– «поваги держави до так званих «легітимних очікувань» (*legitimate expectation*), тобто до її зобов'язань перед своїми громадянами та їхніх законних очікувань»¹⁰.

На підтвердження цього варто навести правові висновки Верховного Суду.

Постановою Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 р. у справі № № 368/54/17 зазначено: «Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зауважив, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає, щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів (рішення від 28 жовтня 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії», заява № 28342/95, § 61.). Якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи (рішення від 29 листопада 2016 року у справі «Парафія греко-католицької церкви в м. Люпені та інші проти Румунії», заява № 76943/11, § 123)» (п. 78).¹¹

Постановою Великої Палати Верховного Суду від вказано: «Так, за певних обставин захистом статті 1 Першого протоколу до Конвенції може користуватися легітимне очікування (*legitimate expectation*) успішної реалізації майнових прав (право вимоги). Для того, щоб «очікування» було «легітимним», воно має бути заснованим на нормі закону або іншому правовому акті, такому як судове рішення, пов'язаному із майновим інтересом (див. *mutatis mutandis* рішення ЄСПЛ від 28 вересня 2004 року у справі «Копецький проти Словаччини» (*Kopecky v. Slovakia*), заява № 44912/98, § 49-50). Проте стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує право на набуття майна (див. *mutatis mutandis* рішення ЄСПЛ у справі «Копецький проти Словаччини», § 35) – п. 21.¹²

2. Застосування віндикаційного і негаторного позовів: практичний аспект

Відповідно до ст. 387 ЦК України власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно без відповідної правової підстави

¹⁰ Там само.

¹¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 р. у справі № № 368/54/17, провадження № 14-487цс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105173> (дата звернення 17.06.2025 р.).

¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2019 р. у справі № 265/6582/16-ц, провадження № 14-17 цс 19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (дата звернення 17.06.2025 р.).

заволоділа ним. Такий спосіб захисту речового права називається віндикаційним. Цей термін був законодавчо закріплений у ст. 50 Закону України «Про власність»¹³, який втратив чинність у 2007 році. Цікаво, що частиною 2 названої правової норми було встановлено трирічний строк позовної давності щодо заявлення вимог про витребування майна з чужого незаконного володіння.

Віндикація застосовується, коли у за власником зберігається речове право – право власності, але він не може його здійснювати, через те, що річ (майно) вибула з його фактичного (юридичного) володіння і перебуває у незаконному (неправомірному, безпідставному) володінні іншої особи. Тобто, віндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до незаконно (неправомірно) володіючого невідомого, заявлений з метою відновлення порушеного володіння річчю шляхом вилучення її в натури.

Предмет віндикаційного позову становить вимога неволодіючого майном власника до незаконно (неправомірно) володіючого цим майном невідомого про повернення індивідуально визначеного майна з чужого незаконного володіння.

Інший речово-правовий спосіб захисту права власності передбачений статтею 391 ЦК України, згідно з якою, «власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном»¹⁴. У цивілістичній доктрині та в судовій практиці позов з такою вимогою одержав назву «негативний позов».¹⁵

Цей спосіб захисту являє собою вимогу власника (титульного володільця) усунути порушення, спричинені діями інших осіб, які не пов'язані з позбавленням володіння майном. Тобто, позивачем (суб'єктом) даного позову може бути особа, яка є юридично власником або іншим титульним володільцем майна, щодо якого інша особа (відповідач) вчиняє дії, що унеможливають або ускладнюють здійснення власником (іншим титульним володільцем) повноважень користування або/та розпорядження.

Порівняльний аналіз статей 387 та 391 ЦК України дає підстави визнавати віндикаційний та негативний позови самостійними способами захисту права власності, що унеможливує їх одночасне

¹³ Закон України «Про власність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (дата звернення 08.06.2025 р.).

¹⁴ Цивільний кодекс України : станом на 09 квіт.. 2025 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 17.06.2025).

¹⁵ Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: Лист Верховного Суду України від 01.07.2013 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00069> (дата звернення 11.06.2025 р.).

поєднання щодо одних і тих же вимог в одному позові. Така позиція підтримується і цивілістичною наукою, і судовою практикою¹⁶. Зокрема, Р. А. Майданик виснував взаємовиключність негаторного і віндикаційного позовів.¹⁷

У цивілістичній доктрині домінуючим критерієм для розмежування віндикаційного та негаторного позовів є «відсутність» або «наявність» у позивача фактичного володіння майном. Відсутність у позивача права володіння дає підстави кваліфікувати позов віндикаційним, наявність – негаторним: постанова Великої палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. у справі № 653/1096/16-ц (п. 39).¹⁸

Постановою Великої Палати Верховного Суду до наведеної правової позиції внесено уточнення: «визначальним критерієм для розмежування віндикаційного та негаторного позовів є відсутність або наявність в особи володіння нерухомим майном на момент звернення з позовом до суду; відсутність або наявність в особи володіння нерухомим майном визначається, виходячи з принципу реєстраційного підтвердження володіння; особа, до якої перейшло право власності на об'єкт нерухомості, набуває щодо нього всі правоможності власника, включаючи право володіння» (п. 72).¹⁹ Позиція також знайшла підтвердження у постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2023 р. у справі № 488/2807/17.²⁰

Постановою від 14 листопада 2018 р. у справі № 183/1617/16 Велика Палата Верховного Суду вказала на мету віндикаційного позову: забезпечення власника у володінні майном, якого він був незаконно позбавлений (п. 114)²¹. У випадку позбавлення власника володіння

16 Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2018 року у справі № 910/19865/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76106324> (дата звернення 14.06.2025 р.); п.п. 113, 114 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 522/1029/18, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996> (дата звернення 14.06.2025 р.).

¹⁷ Майданик Р. А. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. С. 900

¹⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. у справі № 653/1096/16-ц, провадження № 14-181цс18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (дата звернення 14.06.2025 р.).

¹⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 р. у справі № 359/3373/16-ц, провадження № 14-2цс21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985> (дата звернення 14.06.2025 р.).

²⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2023 р. у справі № 488/2807/17, провадження № 1491цс20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576> (дата звернення 14.06.2025 р.).

²¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 183/1617/16, провадження № 14-208цс18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015> (дата звернення 14.06.2025 р.).

нерухомим майно, означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію.

Допоки не буде доведено факт незаконного набуття права цивільного певною особою, воно є законним і за жодних обставин не може розглядатися як перешкода для інших осіб. Наявність у певної особи суб'єктивного цивільного права (реєстрація такого права за нею у встановлених законом випадках) не є і не може бути перешкодою апріорі, оскільки це суперечить як доктрині цивілістичної науки, так і діючим законодавству й судовій практиці України. Цивільні порядок й обіг базуються на системі прав. В об'єктивному розумінні – на системі правових норм, що їх визначають і врегульовують, у суб'єктивному – на правоможностях суб'єкта-носія права.

Правовласник вільний у здійсненні свого права і може становити перешкоду (правовласник, а не сам факт наявності в нього права), якщо реалізує його на шкоду іншим.

Якщо право здобуто нинішнім правовласником незаконно, попередній власник вправі: 1) оспорити розпорядчі акти й угоди, на підставі яких право власності на земельні ділянки було здобуто останнім, актуальним правовласником; 2) заявити віндикаційний позов щодо витребування майна, що незаконно вибуло з його володіння, з чужого незаконного володіння актуального власника.

Остання судова практика схиляється до віндикаційних позовів як найбільш ефективних у захисті порушеного права попереднього власника, позбавленого майна поза його волею.

Між тим, ключовим моментом заявлення віндикаційного позову є розуміння, що факт видання розпорядчого акту, укладення угод з відчуження й реєстрація права за новим власником (оскільки йдеться про нерухомість) є юридично нікчемними – через незаконність, з пороком волі, вибуття майна від попереднього власника. Через це саме попередній власник вважається дійсним і законним, тому за ним визнається право заявлення віндикаційної вимоги: витребування майна з чужого незаконного володіння.

Підсумовуючи:

- право власності як речове цивільне право має абсолютний характер: треті особи мають утримуватись й не посягати на річ, належну на праві власності іншій особі. При цьому, колишні власники у своєму статусі не відрізняються від решти інших осіб, які ніколи цією річчю не володіли;

- на побутовому рівні та фіксуючи фактичний стан речей, можна назвати «перешкодою» – юридичною й фактичною, відсутність у колишнього власника права і можливості користуватись та розпоряджатись належною йому у минулому річчю. Але така

«перешкода» в юридичному сенсі є нічим іншим, як обов'язком всіх невласників утримуватись від будь-яких посягань на об'єкт права власності. До того ж така «перешкода» є однією з фундаментальних основ цивільного порядку, і саме вона формує зміст поняття «непорушності права власності».

Аналіз змісту статті 391 ЦК України, а також інших статей глави 29 ЦК України не дає правових підстав для ототожнення позовної вимоги колишнього власника земельної ділянки про повернення її з чужого незаконного володіння та скасування рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності за іншою особою (відповідачем) у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно з вимогою про усунення перешкод у користуванні і розпорядженні річчю попереднім (колишнім) її власником, тобто з вимогою негативного позову, оскільки останній спрямований на захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Відтак, відсутня потреба вилучення у потенційного відповідача речі шляхом її повернення колишньому власникові і щодо якої у колишнього власника юридично відсутні права на користування й розпорядження нею.

Тобто, негативний позов вправі подавати власник та/або титульний володілець, якщо вважає свої суб'єктивні права користування й розпорядження річчю порушеними. І навпаки, негативний позов за визначенням за жодних умов не може бути подано до власника/титульного володільца – через відсутність у такого імовірного позивача прав, що він їх намагається захистити шляхом подачі негативного позову. Права користування і розпорядження річчю становлять частину тріади права власності у суб'єктивному розумінні – правоможностей власника. Такі правоможності, оскільки їх можна захистити по суду (на відміну від фактичного володіння), мають статус прав, а не факту. І такі права належать особі, чий титул на день подачі позову визнається державою як дійсний і актуальний.

Принципові особливості застосування цього позову (окрім зазначених у судовій практиці: річ має перебувати у відповідача, якого з позивачем не мають пов'язувати будь-які юридичні відносини) є такими:

- як вже зазначалось, річ вибуває з володіння власника поза його волею, а, відповідно, особа заволодіває річчю незаконно та/або без належних правових підстав;

- оскільки вибуття речі з володіння власника відбувається з пороком волі, а заволодіння нею є незаконним, то юридично нікчемними вважаються інші угоди щодо відчуження такої речі іншим особам, у тому числі – добросовісним набувачам;

– власник, позбавлений фактичного володіння річчю: 1) залишається її законним власником, попри оформлення й реєстрацію титулу власності за іншою особою; 2) захищає право володіння по суду шляхом подачі віндикаційного позову; 3) просить витребувати майно з чужого незаконного володіння (стаття 387 ЦК України); 4) не зобов'язаний просити вибірково визнати недійсними розпорядчі акти, цивільно-правові угоди та/або реєстраційні дії і рішення, оскільки: а) в рамках віндикаційного позову вони розглядаються як юридично нікчемні, через те, що базуються на апріорі незаконних діях, наслідком яких стало вибуття майна від законного власника поза його волею; б) віндикаційний позов подається до актуального власника, у той час як не притаманні для цього позову вимоги скасування рішення державного реєстратора вимагають як притягнення його до участі у справі, так і додаткового обґрунтування незаконності його рішення.

Факт врегулювання зазначених цивільних відносин і саме у названий спосіб підтвердила Велика Палата Верховного Суду²²: можливість віндикації майна, його витребування від особи, яка незаконно або свавільно заволоділа ним, має нормативне унормування в національному законодавстві (п. 187). Зокрема, спостерігається кореляція норми п. 4 ст. 16 ЦК України (передбачено такий спосіб захисту як відновлення становища, що існувало до порушення), й статті 387 ЦК України, якою передбачено право власника на витребування майна з чужого незаконного володіння.²³

Наведена правова позиція Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на нормі статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою втручання держави повинно мати нормативну основу (бути унормованою) в національному законодавстві, яке є доступним для заінтересованих осіб, чітким, а наслідки його застосування – передбачуваними.

3. Зміни до ЦК України як засіб остаточного вирішення проблеми

Законом України від 12 березня 2025 року № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача»²⁴ (далі – Закон № 4292-IX) статтю 391 «Захист права власності власника майна» ЦК України доповнено частиною другою такого змісту:

²² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 р. у справі № 359/3373/16-ц, провадження № 14-2цс21.

²³ Там само.

²⁴ Закон України від «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» 12 березня 2025 року № 4292-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text> (дата звернення 03.06.2025 р.).

«2. Якщо органом державної влади або органом місцевого самоврядування, незалежно від того, чи мав такий орган відповідні повноваження, вчинялися будь-які дії, спрямовані на відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна став суб'єкт права приватної власності, спори щодо володіння та/або розпоряджання, та/або користування таким майном відповідним органом державної влади або органом місцевого самоврядування вирішуються на підставі статей 387 і 388 цього Кодексу».

Цим же Законом статтю 388 ЦК України викладено у новій редакції, новелами якої є:

частину 2 доповнено нормою п. 2 «2) воно було продане такому набувачеві на електронному аукціоні у порядку, встановленому для приватизації державного та комунального майна».

частиною 3, у зв'язку із чим ч. 3 статті стала частиною 4: «Держава, територіальна громада, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, також не може витребувати майно від добросовісного набувача на свою користь, якщо:

1) з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності першого набувача на нерухоме майно, передане такому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність, незалежно від виду такого майна, минуло більше десяти років;

2) з дати передачі першому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність нерухомого майна, щодо якого на момент такої передачі законодавством не була встановлена необхідність державної реєстрації правочину або реєстрації права власності, минуло більше десяти років.

Зміна першого та подальших набувачів не змінює порядку обчислення та перебігу граничного строку для витребування майна, передбаченого цією частиною.

Дія положень цієї частини не поширюється на випадки, якщо майно на момент вибуття з володіння держави або територіальної громади належало: а) до об'єктів критичної інфраструктури; б) до об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави; в) до об'єктів та земель оборони; г) до об'єктів або територій природно-заповідного фонду, за умови наявності підтвердних документів про статус таких об'єктів (територій) на момент вибуття з володіння; ґ) до гідротехнічних споруд, за умови наявності підтвердних документів про статус таких об'єктів на момент вибуття з володіння; д) до пам'яток культурної спадщини, які не підлягали приватизації».

У теорії права «дія нормативно-правових актів у часі розглядається як інтегративна категорія, що включає такі моменти тривалості та особливості реалізації акта у часі (темпоральні характеристики нормативно-правового акта), як: 1) дата набрання актом чинності та дата введення його в дію, а також дата втрати актом (повністю або в

певній частині) чинності та, відповідно, припинення його дії; 2) чинність та дія акта; 3) способи (види) дії акта у часі»²⁵.

Дія нормативно-правових актів у часі:

- є перспективною (регулює поведінку після набрання чинності актом);

- в окремих випадках «акти можуть мати зворотну (так звану ретроспективну) дію у часі»²⁶.

Назване питання щодо актів цивільного законодавства регулюється ст. 5 ЦК України²⁷:

- акти цивільного законодавства регулюють відповідні цивільно-правові відносини з дня набрання ними чинності;

- до «триваючих» прав та обов'язків, що продовжують існувати, або до прав та обов'язків, що виникли вже після набрання чинності новими актами цивільного законодавства, мають застосовуватися положення цих актів. Якщо акт цивільного законодавства, що регулював цивільні відносини, втратив чинність, новий нормативно-правовий акт з моменту набрання ним чинності застосовується до юридичних фактів цивільного права та породжуваних ними цивільних прав і обов'язків.

Так, згідно з висновками щодо тлумачення змісту ст. 58 Конституції України, викладеними у рішеннях Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп²⁸, від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99²⁹, від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001³⁰, від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012³¹, закони та інші нормативно-правові акти поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими

²⁵ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. С. 184.

²⁶ Там само. С. 186.

²⁷ Цивільний кодекс України : станом на 09 квіт.. 2025 р. / Верховна Рада України.

²⁸ Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України» (у справі щодо несумісності депутатського мандата). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/371> (дата звернення 12.06.2025 р.).

²⁹ Рішення Конституційного Суду України від 09 лютого 1999 року № 1-рп/99 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/397> (дата звернення 12.06.2025 р.).

³⁰ Рішення Конституційного Суду України від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/426> (дата звернення 12.06.2025 р.).

³¹ Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини першої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». URL: <https://ccu.gov.ua/docs/645> (дата звернення 12.06.2025 р.).

нормативно-правовими актами чинності; дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце; дія закону та іншого нормативно-правового акта не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом.

Єдиний виняток з даного правила, закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України, складають випадки, коли закони та інші нормативно-правові акти пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Конституційний Суд України також висловив позицію, згідно з якою закріплення принципу незворотності дії нормативно-правового акта у часі на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта (рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп)³².

У рішенні Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019 зроблено висновок, що за змістом частини першої статті 58 Основного Закону України новий акт законодавства застосовується «до тих правовідносин, які виникли після набрання ним чинності. Якщо правовідносини тривалі й виникли до ухвалення акта законодавства та продовжують існувати після його ухвалення, то нове нормативне регулювання застосовується з дня набрання ним чинності або з дня, встановленого цим нормативно-правовим актом, але не раніше дня його офіційного опублікування» (абзац четвертий пункту 5 мотивувальної частини)³³.

Як вказувалося Верховним Судом у постанові від 23 липня 2024 року в справі № 280/3308/23³⁴ «[...] у регулюванні суспільних відносин застосовуються різні способи дії в часі нормативно-правових актів.

³² Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп.

³³ Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019 у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дедковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955–VIII зі змінами. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p1_2019.pdf (дата звернення 12.06.2025 р.).

³⁴ Постанова Верховного Суду від 23 липня 2024 року в справі № 280/3308/23, адміністративне провадження № К/990/4829/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120634376> (дата звернення 15.06.2025 р.).

Перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма). [...] Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення акта законодавства та продовжують існувати після його ухвалення, то нове нормативне регулювання застосовується з дня набрання ним чинності або з дня, встановленого цим нормативно-правовим актом, але не раніше дня його офіційного опублікування [...]» (пункти 93, 94).

Відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного Суду, викладених у постанові від 08 листопада 2023 року в справі № 607/15052/16-ц (провадження № 14-58цс22)³⁵, добросовісність набуття виключається, якщо на момент вчинення правочину з набуття майна право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно містяться записи про арешт майна, заборону його відчуження, наявна інформація в Єдиному державному реєстрі судових рішень про судовий спір щодо цього майна, за обставинами якого останнє може перебувати у володінні іншої особи, ніж власник, і може бути повернутим власникові чи витребуваним на його користь. Такі відомості повинні спонукати покупця до більшої обачливості (п. 11.8 Постанови).

У постанові від 02 листопада 2021 року в справі № 925/1351/19³⁶ Велика Палата Верховного Суду зазначила, що «якщо спірне майно є об'єктом нерухомості, то для визначення добросовісності його набувача крім приписів статті 388 ЦК України слід застосовувати спеціальну норму пункту 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відповідно до якої державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Отже, добросовісна особа, яка придбаває нерухоме майно у власність або набуває інше речове право на нього, вправі покладатися на відомості про речові права інших осіб на нерухоме майно та їх обтяження (їх наявність або відсутність), що містяться у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Тому за відсутності в цьому реєстрі відомостей

³⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 листопада 2023 року в справі № 607/15052/16-ц, провадження № 14-58цс22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904864> (дата звернення 15.06.2025 р.).

³⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 листопада 2021 року в справі № 925/1351/19, провадження № 12-35гс21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829977> (дата звернення 5.06.2025 р.).

про права інших осіб на нерухоме майно або їх обтяжень особа, яка добросовісно покладалася на ці відомості, тобто не знала і не мала знати про існування таких прав чи обтяжень, набуває право на таке майно вільним від незареєстрованих прав інших осіб та обтяжень» (п.п. 6.45-6.46).

Названі правові висновки Великої Палати Верховного Суду корелюються з тлумаченням Європейським судом з прав людини гарантій поваги до власності, закріплених статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У рішенні в справі «Поняєва та інші проти Росії» (Ponyayeva and Others v. Russia)³⁷ від 17 листопада 2016 року, заява № 63508/11, у якому визнано порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, Європейський суд з прав людини зазначив, що «[...] до виключної компетенції держави належало визначення умов і процедур, за якими вона відчужувала своє майно особам, які, на її думку, мали на це право, а також нагляд за дотриманням цих умов. До виключної компетенції держави також належала легалізація передачі права власності на квартиру через процедуру реєстрації, спеціально спрямовану на забезпечення додаткової безпеки для власника права власності. [...] Суд повторює, що помилки або упущення з боку державних органів повинні слугувати на користь постраждалих осіб. Іншими словами, наслідки будь-якої помилки, допущеної державним органом, повинна нести держава, і помилки не повинні виправлятися за рахунок відповідної особи (див. рішення у справі «Столярова проти Росії» (Stolyarova v. Russia), № 15711/13, § 49, від 29 січня 2015 року, з подальшими посиланнями)» – п. 53.

У зв'язку з цим слід зазначити, що передача земельних ділянок з державної або комунальної власності у приватну власність здійснюється у спосіб, що визначається державою, і реалізується спеціально уповноваженими державними органами, до сфери повноважень яких віднесено і здійснення контролю за дотриманням «умов і процедур» набуття земельних ділянок у власність в порядку землевідведення. Як вказувалося вище, цим порядком передбачено і обов'язкову державну реєстрацію, як самих об'єктів речових прав, так і прав на них.

³⁷ Рішення Європейського суду з прав людини від 17 листопада 2016 р. у справі «Поняєва та інші проти Росії» (Ponyayeva and Others v. Russia), заява № 63508/11. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES000967> (дата звернення 03.06.2025 р.).

ВИСНОВКИ

Визнаний та застосовуваний в Україні принцип верховенства права, важливим елементом якого є принцип правової визначеності, серед іншого передбачає, що жодне судове рішення, проголошене іменем України й таке, що набуло законної сили, не може ставитися під сумнів – ні з точки зору обов'язковості його виконання, ні з бажання його переглянути та змінити.

Важливим елементом принципу правової визначеності, яке охоплюється правом на справедливий суд, в розумінні Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є принцип *res judicata* (вирішеності справи й остаточності судового рішення).

Наведена конструкція передбачає незмінність й непорушність ухваленого рішення у справі, а також нелегальність намагань порушення судових проваджень – через зміну предмету позову внаслідок роз'єднання/об'єднання земельних ділянок, зміну суб'єктного складу власників земельних ділянок, а також намагання зміни визначеного Верховним Судом ефективного способу судового захисту – через застосування строків позовної давності як самостійної підстави для відмови у позові.

Речове право захищається, з-поміж іншого, за допомогою віндикаційного і негаторного позовів. Віндикаційним є позов неволодіючого власника до незаконно (неправомірно) володіючого невластника, заявлений з метою відновлення порушеного володіння річчю шляхом вилучення її в натурі.

Негаторний спосіб захисту являє собою вимогу власника (титульного володільця) усунути порушення, спричинені діями інших осіб, які не по'язані з позбавленням володіння майном.

Розмежувальним критерієм розрізнення цих двох способів захисту є фактичне володіння майном (наявність або відсутність володіння майном як факту), виходячи з принципу реєстраційного підтвердження володіння.

Названі способи правового захисту не підлягають одночасному застосуванню та не можуть бути взаємозамінними. Що унеможливорює повторну подачу позову до актуального власника земельної ділянки – в порушення принципу *res judicata*.

Питання захисту актуальних власників земельних ділянок як добросовісних набувачів наразі вирішено внесенням змін до Цивільного кодексу України. Названими змінами встановлено граничні строки для захисту прав попередніх власників та допущено зворотну дію норм закону у часі.

АНОТАЦІЯ

Наукова розвідка присвячена актуальній темі судового захисту речових прав – на прикладі актуальних власників земельних ділянок, які вибули з земель лісового фонду з ймовірним чи встановленим судовим рішенням порушенням процедури.

Аналіз судової практики засвідчує певні негативні тенденції неодноразового звернення до суду із позовами, у тому числі – до таких актуальних власників. За умови, що попередні провадження щодо майна завершилися ухваленням судових рішень – остаточних й обов’язкових до виконання, а повторне звернення до суду стало можливим виключно через зміну конфігурації земельних ділянок або їх власників.

Порушення принципу *res judicata* нівелює принцип правової визначеності і право на справедливий суд. А також не може виправдати порушення порядку та процедури вибуття земельних ділянок з володіння попереднього власника.

Враховуючи специфіку й взаємовиключність, неможливо застосовувати у повторних зверненнях до суду для маскування зловживання правом на суд послідовно вендикаційний та негаторний позови.

З метою подолання системної проблеми та надання сталості цивільному обігу до норм ст.ст. 388, 391 ЦК України було внесено зміни: встановлено граничні строки для захисту прав попередніх власників та допущено зворотню дію норм закону у часі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії», «Brumarescu v. Romania» від 28.11.1999 р., заява N 28342/95. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2355> (дата звернення 08.06.2025 р.).

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України», «Ustimenko v. Ukraine», від 29.10.2015 р., заява № 32053/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text (дата звернення 08.06.2025 р.).

3. Постанова Верховного Суду від 06 березня 2019 р. у справі № 910/20412/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80308659> (дата звернення 12.06.2025 р.).

4. Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 р. у справі № 917/1335/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87214816> (дата звернення 10.06.2025 р.).

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», від 25.07.2002 р., заява

№ 48553/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text (дата звернення 08.06.2025 р.).

6. Постанова Верховного Суду від 04 березня 2020 р. у справі № 910/2605/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88050625> (дата звернення 08.06.2025 р.).

7. Олійник А., суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Верховенство права як засада цивільного судочинства. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Verhovenstvo_pra_va_zasada_sud.pdf (дата звернення 21.06.2025 р.).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 р. у справі № № 368/54/17, провадження № 14-487цс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105173> (дата звернення 17.06.2025 р.).

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2019 р. у справі № 265/6582/16-ц, провадження № 14-17 цс 19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (дата звернення 17.06.2025 р.).

10. Закон України «Про власність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (дата звернення 08.06.2025 р.).

11. Цивільний кодекс України : станом на 09 квіт.. 2025 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 17.06.2025).

12. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: Лист Верховного Суду України від 01.07.2013 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00069> (дата звернення 11.06.2025 р.).

13. Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2018 р. у справі № 910/19865/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76106324> (дата звернення 14.06.2025 р.).

14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2019 р. у справі № 522/1029/18, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996> (дата звернення 14.06.2025 р.).

15. Майданик Р. А. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 1102 с.

16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. у справі № 653/1096/16-ц, провадження № 14-181цс18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (дата звернення 14.06.2025 р.).

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 р. у справі № 359/3373/16-ц, провадження № 14-2цс21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985> (дата звернення 14.06.2025 р.).

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2023 р. у справі № 488/2807/17, провадження № 1491цс20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576> (дата звернення 14.06.2025 р.).

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 183/1617/16, провадження № 14-208цс18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015> (дата звернення 14.06.2025 р.).

20. Закон України від «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» 12 березня 2025 року № 4292-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text> (дата звернення 03.06.2025 р.).

21. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. 392 с.

22. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України» (у справі щодо несумісності депутатського мандата). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/371> (дата звернення 12.02.2025 р.).

23. Рішення Конституційного Суду України від 09 лютого 1999 року № 1-рп/99 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/397> (дата звернення 12.02.2025 р.).

24. Рішення Конституційного Суду України від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/426> (дата звернення 12.02.2025 р.).

25. Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини першої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». URL: <https://ccu.gov.ua/docs/645> (дата звернення 12.02.2025 р.).

26. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року №5-р(І)/2019 у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дедковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми

роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955–VIII зі змінами. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p1_2019.pdf (дата звернення 12.06.2025 р.).

27. Постанова Верховного Суду від 23 липня 2024 року в справі № 280/3308/23, адміністративне провадження № К/990/4829/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120634376> (дата звернення 15.06.2025 р.).

28. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 листопада 2023 року в справі № 607/15052/16-ц, провадження № 14-58цс22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904864> (дата звернення 15.06.2025 р.).

29. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 листопада 2021 року в справі № 925/1351/19, провадження № 12-35гс21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829977> (дата звернення 5.06.2025 р.).

30. Рішення Європейського суду з прав людини від 17 листопада 2016 р. у справі «Поняєва та інші проти Росії» (Ponyayeva and Others v. Russia), заява № 63508/11. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES000967> (дата звернення 03.06.2025 р.).

Information about the authors:

Bondarieva Mariia Volodymyrivna,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Justice of Kyiv National
Taras Shevchenko University
60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

Rabovska Svitlana Yanivna,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Justice of Kyiv National
Taras Shevchenko University
60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

Shkribliak Kateryna Pavlivna,

Candidate of Law, Associate Professor of the Department
of Civil and Legal Disciplines
National Academy of the Security Service of Ukraine,
Private notary of the Kyiv City Notary District
22, Mykhaila Maksymovycha str., Kyiv, 03066, Ukraine